

Игорь Гныш

**ГРЕКО-КАТОЛИЧЕСКАЯ ЦЕРКОВЬ НА СТРАНИЦАХ
МЕЖДУВОЕННЫХ ГАЛИЦКИХ ГАЗЕТ – НАПРАВЛЕНИЯ РАБОТЫ**

В статье охарактеризован комплекс вопросов, которые охватывала миссия Греко-католической церкви в междувоенный период в Галичине – международная дипломатия, внутривополитическую жизнь страны, социально-экономической сфера украинского села, позиция духовенства относительно школ, содействие культуре и науке.

Ключевые слова: Восточная Галичина, Греко-католическая церковь, политика, украинское село, образование.

Ihor Hnysh

**GREEK-CATHOLIC CHURCH IN THE PAGES OF INTERWAR GALICIAN
NEWSPAPERS – WORK DIRECTIONS**

The article describes the complex issues that encompassed the mission of the Greek Catholic Church in the interwar period in Galychyna – international diplomacy, the internal political life of the state, the socio-economic sphere of the Ukrainian village, the position of the clergy in relation to schools, promoting culture and science.

Key words: Eastern Galychyna, the Greek Catholic Church, politics, Ukrainian village, education.

УДК 930/ (94(477): 94(4)94(5)):(6001.1ALN)

Вікторія Грон

**УКРАЇНА В ЄВРОПЕЙСЬКІЙ СИСТЕМІ СУБОРДИНАЦІЇ СОЦІУМІВ
ЗГІДНО КОНЦЕПЦІЇ В. Е. Д. АЛЛЕНА**

У статті здійснено спробу наукового осмислення феномену українства у контексті проблеми субординації соціумів на євразійському просторі. У якості відправної точки дослідження обрано концепцію британського вченого й політичного діяча В. Е. Д. Аллена, викладену у ґрунтовній розвідці «The Ukraine. A History» (1940 р.). На основі співставлення ідей автора з позицією українських науковців зроблено висновок про вирішальне значення культурно-духовного транзитиву від екуменічних центрів – до периферії через територію краю для формування України – як геополітичної цілісності.

Ключові слова: субординація соціумів, цивілізаційний підхід, екуменічні центри, транзитивний потенціал, В. Е. Д. Аллен.

У якості своєрідного епіграфа до статті, присвяченої проблемам елітарності на європейському просторі, чудово підійшов би невеличкий уривок з культової книги «рenegата» К. Каутського «Походження християнства». Аналізуючи доступні на той час джерела раннього християнства (праця була вперше опублікована у Німеччині в 1908 р.), К. Каутський дійшов висновку, що проповідь і страта Ісуса насправді не справила на сучасників жодного враження. «Але, – підкреслював автор, – якщо Ісус дійсно був агітатором, якому поклонялася одна секта як своєму керівникові і передовому борцю, то значення його особистості повинно було зростати разом із зростанням цієї секти» [1, с. 49].

Тобто чим більшої ваги у вимірах сьогодення набуває той чи інший суспільний феномен, тим більшого значення набувають його витoki і початкові форми, що їх зацікавлені дослідники прагнуть пов'язати з магістральними явищами й процесами минулого. Наприклад, чим солідніше виглядає конкретна держава на сучасній політичній карті, тим більш обґрунтованими видаються її претензії на світову культурно-духовну спадщину. Існує тут і зворотній зв'язок. Йдеться про настійливе прагнення різних геополітичних гравців збільшити свої шанси у «великій грі» за рахунок легітимізації історичного походження від стародавніх екуменічних цивілізацій [2, с. 163].

Таким чином, головне завдання вітчизняних науковців на сьогоденній день полягає, з одного боку, у всебічному осмисленні історичного підґрунтя української державності, з іншого – в об'єктивній оцінці економічного й політичного потенціалу нашої країни у різноспрямованих системах міжнародної кооперації.

Пануючий у сучасній історіографії цивілізаційний підхід сформувався навколо базового поняття території у розрізі ресурсного (вода, ґрунти, корисні копалини) й транзитного (торгівля, міграційні процеси, завоювання) потенціалів. У межах вказаного підходу викристалізувалися історичні погляди С. Томашівського, М. Грушевського, В. Старосольського, Ю. Липи, С. Рудницького,

І. Лисяка-Рудницького та ін. При цьому ідеї українських науковців були цілком співзвучні з тенденціями розвитку західної науки, що й понині зберігають значення мейнстріму. Наприклад фундаментальний 12-ти томний труд британського соціолога, культуролога й філософа Арнольда Тойнбі – «A Study of History» («Дослідження історії», 1934–1961 pp.). Думки вченого з приводу умов зародження й занепаду цивілізацій давно слугують своєрідним орієнтиром для вітчизняних студій над сутністю історичного процесу.

Натомість працям іншого британця Вільяма Едварда Девіда Аллена ще тільки належить стати надбанням широкого наукового загалу. Хоча вони того варті. Як відомо, схильність до перебільшення власної значущості притаманна не лише окремим особам, але й соціумам. У такому контексті проблема соціального замовлення науці видається не так питанням політичного тиску, як співвідношення кон'юнктурних і власне наукових елементів мотивації пошукової діяльності.

Існує лише один спосіб мінімізувати небажаний вплив суб'єктивного фактору на кінцевий результат – максимально спиратися на принципи абстрактного мислення. Це дозволяє моделювати вигляд об'єкта дослідження з багатьох сторін як у просторовому, так і у часовому вимірах. Міжвоєнний період у цьому відношенні пропонує найкращий ракурс, оскільки феномен України й українства опинився тоді у центрі уваги численних фахівців різної політичної й національної приналежності. Отже, не завадить порівняти їх погляди один з одним та з позицією наших сучасних співвітчизників. Тим більше цікаво буде зробити це, коли у якості точки відліку обрано концепцію не українського, а британського вченого.

Праця, навколо якої обертаються подальші роздуми над сутністю європейської парадигми, вийшла в світ у 1940 р. під досить таки дивною для сучасного українського знавця англійської мови назвою: «The Ukraine. A History» (означений артикль «the» не вживається з назвами країн, якщо останні не містять натяку на форму державного устрою). Привертає увагу також рік видання: у 1940 р. війна вже точилася на території багатьох європейських країн. І, як відомо зараз, не далеко був той день, коли Німеччина й СРСР з тимчасових союзників перетворюються на непримиримих ворогів, докорінно змінивши всю світову геополітику та зовсім по-новому окресливши так зване «українське питання».

У цьому зв'язку не аби який інтерес становить і постать самого автора розвідки. В. Е. Д. Аллен, британський дослідник, публіцист і політичний діяч, був палким прихильником ідей італійського фашизму, хоча й намагався не афішувати свою прихильність офіційно [3]. Він також являвся переконаним послідовником теорії походження європейської цивілізації від острівних і напівострівних культур Середземномор'я. При цьому, на думку В. Аллена, саме Британії й Франції належало право прийняти естафету світового лідерства, започатковану римськими легіонерами. Таким чином, його політичні й історичні погляди тісно перепліталися між собою через ідею первинності Риму [4, с. 378].

Що стосується саме наукових інтересів В. Аллена, то вони переважно концентрувалися навколо країн Закавказзя. Це, вочевидь, зумовлювалося британськими інтересами у вказаному регіоні. Достатньо побіжного погляду на політичну карту світу, щоб зрозуміти причини такої пильної уваги: через Закавказзя проходив найкоротший шлях до тогочасних підмандатних територій і колоній Великої Британії, які, до того ж, традиційно сприймалися Лондоном як сфера геополітичних суперечок з Москвою.

Отже, можна припустити, що Україна опинилася у полі зору дослідника насамперед як «транзит» до «транзиту». Опосередкованим доказом на користь такого припущення може слугувати подальший перебіг подій (після 1940 р.). Мається на увазі спроба реалізації німецьким командуванням плану «Барбаросса», за яким один з основних ударів Вермахту, наступ групи армій «Центр», спрямовувався через Західну Україну та правий берег Дніпра на Харків, Донбас, Крим і, зрештою, на Кавказ. Підтверджує окреслену гіпотезу також і той факт, що, не зважаючи на обмеження В. Алленом розмірів «the Ukraine» територією кількох центральних областей сучасної України, витоки українства він вбачав у торгівельному симбіозі причорноморських степів і античних держав Середземномор'я. Зокрема, економічне життя скіфів, скотарів і хліборобів, він вважав похідною від господарчих потреб грецьких поселень на берегах Понту. А згодом, писав вчений, навіть Афіни потрапили у залежність від поставок скіфського зерна [4, с. 3].

Тут слід додати, що в основі концепції В. Аллена лежала теорія домінування географічного, насамперед річкового, фактору в історії ранніх цивілізацій. Всі річки великої Євразійської рівнини, як відомо, несуть свої води до Північного льодовитого океану, або до внутрішніх морів. І лише їх південний сегмент, а саме Дністер, Дніпро і Дон належать до басейну теплового Чорного моря, що являє собою єдиний шлях до Євроатлантичного регіону.

Власне, давня історія Євразії, з точки зору дослідника, це історія зовнішніх впливів, не в останню чергу зумовлених наявністю водних трас. Місцеві культури у його баченні поставали в

результаті злиття культур завойовників з традиційним життєвим укладом підкорених племен. Новгород і Київ за В. Алленом – типові продукти подібного злиття: скандинавські воїни-купці здійснювали експансію на територіях, заселених слов'янами, задля безперешкодної торгівлі з Константинополем [4, с. 1].

При цьому саме Київ опинився у сфері культурно-духовного тяжіння Візантії, тогочасної супердержави, отримавши таким чином, потужний поштовх до суверенізації [4, с. 380]. Натомість, наймолодший серед політичних центрів середньовічної Русі, Москва, завдяки локалізації в районі Волги й Каспію, сформувався внаслідок контактів з Золотою Ордою під відчутним впливом ісламу. Як писав В. Аллен: «Азійський характер третьої російської культури помітно контрастував з підприємницькою західною натурою балтійського Новгороду й середземноморським блиском південного Києва» [4, с. 2].

Останнє зауваження єднає дослідницькі змагання британського історика з концепцією, що народилися в українському науковому оточенні напередодні Другої світової війни. Згадана концепція постала в результаті наполегливої праці таких видатних українських вчених, як М. Грушевський і С. Рудницький. Але у найбільш завершеному вигляді вона була сформульована у трилогії Ю. Липи і ввійшла у скарбницю вітчизняної історіографії під загальною назвою «Чорноморська доктрина» [5]. У другій книзі своєї трилогії «Призначення України» (1938 р.) Ю. Липа протиставляв хліборобство й осілість егейської і трипільської культури, цивілізаційного фундаменту Еллади, України, іберійських, дунайських і балтійських держав, «пастишій дикості» урало-алтайської та індоіранської раси, що «є частинним підложжям Франції, Німеччини, а цілковитим змістом Пруссії і Москви» [2, с. 178].

До певної міри висновки нашого співвітчизника повторюють деякі контури теорії хартленда, геополітичної системи, вперше озвученої британським географом Хелфордом Маккіндером у 1904 р. [6]. Під терміном «хартленд» («the heart land») спершу розуміли територію водозбірного басейна Північного Льодовитого океану та Каспійського й Аральського морів. Пізніше сам Х. Маккіндер розширив це поняття, приєднавши до нього басейн Чорного моря й Балтику. Сутність теорії хартленда полягала у прагненні (цілком обґрунтованому) представити євразійський цивілізаційний процес як перманентну боротьбу морських держав на чолі з Британією з «великою природною фортецею людей суші», в межах котрої поступово сформувалися дві осьові зони – Москва й Берлін.

Як бачимо, у схемі Х. Маккіндера розподіл суспільств на культурно-історичні категорії відбувався за ознакою середовища проживання, у той час, як Ю Липа брав до уваги рід занять основної маси населення. Втім розрахунки за обома схемами давали достатню кількість схожих результатів. Принаймні, й українські адепти «чорноморської доктрини», і їх британські колеги на останнє місце рейтингу «центрів сили» європейського простору ставили Московію. Там вона ділила одну сходинку з Оттоманською імперією, оскільки обидві країни на початку ХХ ст. (про це, зокрема, писав В. Аллен) опинилися у вирі першої світової війни не як самостійні гравці, а як інструменти для обслуговування стратегічних інтересів Лондона, Парижа й Берліна [4, с. 381].

Разом з тим Німеччину В. Аллен вважав лише запізнілою версією Французької і Британської імперій. Самі Британія й Франція представлялися історичу новітнім втіленням ідей великого Риму та найбільш досконалим виразом духу сучасного атлантичного Заходу [4, с. 381]. Інша справа, що Україні у відтворених щойно схемах відводилися зовсім різні ролі й функції.

Почати б слід з того, що і Ю. Липа, і В. Аллен відносили українців до категорії споконвічних хліборобів, але ставили біля цього висновку протилежні знаки: «плюс» і «мінус» відповідно. Ю. Липа розглядав землеробську сутність українства у розрізі осілості і вищої цивілізаційної вартості у порівнянні з кочовими народами. Вказану обставину він вважав цілком достатнім обґрунтуванням для того, щоб помістити Україну в один ряд з передовими європейськими країнами. Крім того, у ретроспективному вимірі землеробське трипільське коріння української культури дозволяло їй оголосити себе давнім екуменічним центром: «Коли поглянемо на мапу її (трипільської раси – В.Г.) розпросторення в Європі, – стверджував Ю. Липа, – то побачимо, що найгустішим є її підложжя на Україні і по обидва її боки: на Кавказі й Закавказзі та по Дунаю, Балканах і частині Малої Азії» [2, с. 171].

Що стосується В. Аллена, то він, по-перше, постійно підкреслював «вторинний», «обслуговуючий» характер землеробських (так само, як і скотарських) спільнот північного Причорномор'я. По-друге, на думку В. Аллена, покірливі слов'яни-орачі являлися природними жертвами азійських войовничих вершників та скандинавських підприємливих річкових піратів [4, с. 6]. Тобто, серед предків сучасних українців значилися насамперед соціально-етнічні групи, які виявилися нездатними до продукування власної військово-торгівельної еліти і були вплетені у загальну канву середземноморського світу лише у якості аграрної периферії [4, с. 6]. По-третє, сучасну йому Україну, В. Аллен обмежував виключно Поділлям, Волинню, Київщиною, Чернігівщиною і Полтавщиною, відкидаючи від неї південні регіони і Донбас [4, с. 354]. Схоже,

британський підданий розумів під назвою «the Ukraine» виключно територію, а не живий феномен політичної дійсності.

У чому ще міг англійський науковець не погоджуватися з представниками української історичної школи, так це у питаннях напряму формування України як геополітичної цілісності. Якщо Ю. Липа категорично наполягав на тому, що тільки «вісь Південь-Північ є віссю українських земель», а посередництво між Сходом і Заходом – суто польська дилема [2, с. 285–286], то В. Аллен вважав головним фактором вітчизняної історії поворот від «меридіанної» – до «широтної» орієнтації [7]. Розглядаючи Україну переважно крізь призму геополітичних планів Лондона, він схилився до польського шляху інтеграції окресленого простору у систему європейських міжнародних стосунків. (Нагадаємо: Ю. Липа вміщував Польщу вздовж координатної прямої «Схід-Захід» [2, с. 285]. В. Аллен вважав її складовою меридіанного поясу буферних держав, спрямованого по лінії «Північ-Південь» [4, с. 387]).

Насамкінець, на тлі обраної теми, не завадить порівняти висновки В. Аллена з основними положеннями наукової концепції А. Тойнбі. Маємо із сумом констатувати, що всі наші здогадки щодо суб'єктивного характеру історичних знань вже давно були обґрунтовані й оприлюднені, у тому числі, й у працях щойно згаданого видатного соціолога. Так, наприклад, щира переконаність В. Аллена у виключності історичної місії Великої Британії – типова позиція виразника інтересів однієї з «великих імперій», кожна з яких у візії А. Тойнбі «претендувала на універсальний охват, перетворюючись як би на космос сама у собі» [8, с. 2].

Наступний вузловий момент, який слід враховувати, аналізуючи будь-які студії у галузі націотворення, це питання критеріїв ідентифікації об'єктів, що мають право називатися цивілізаціями. А. Тойнбі писав: «Отже, ми визначили, що вселенська церква являється основною ознакою, яка дозволяє попередню класифікацію спільнот одного виду. Іншим критерієм для класифікації суспільства є ступінь віддаленості від того місця, де вказане суспільство спочатку виникло» [8, с. 26]. У даному випадку, мова йде про так звану теорію «теорію III Риму», засобами якої російські державники намагалися зміцнити історичний фундамент російської імперії «візантійським корінням», що начебто «тягнулося» до Москви через Київ. Натомість їх опоненти (й В. Аллен серед них) «обрубували» це коріння відразу за межами київської землі.

Доповнює картину суб'єктивного характеру суджень про наш край та його місце у системі субординації соціумів на континенті прикмета, яку можна окреслити словом «євро центризм». Європа як відправна точка загальносвітових процесів – «певною мірою ілюзія західного спостерігача», – заявляв А. Тойнбі. Ця ілюзія базується на реальній домінімі заходу. Але при цьому ігнорується очевидність, що вказана домініма утвердилася лише у XV–XVI ст., коли європейські мореплавці оволоділи навичками навігації у відкритому морі, досягши зрештою берегів Америки [8, с. 157]. «Політичне значення заходу з тих пір неухильно зростало і до нашого часу роль його у світовому масштабі така велика, що ні окремо взяте суспільство, ні група незахідних суспільств уже не в силах погрожувати йому. На сучасному історичному етапі такі незахідні держави, як, наприклад, Росія чи Японія, здатні відігравати певну роль у західній політиці, але лише тією мірою, в якій вони змогли вестернізуватися» [8, с. 157].

Побіжно торкався А. Тойнбі й проблем української остової лінії. На його думку, це безперечно лінія «Захід-Схід», точніше «Захід-Росія». Україна у його концепції представляла собою «Споконвічні російські території, що зазнали опромінення західноєвропейською культурною радіацією» і «стали предметом нестихаючої військової суперечки між російською універсальною державою і західноєвропейськими державами» [8, с. 158].

Отже, найбільш релевантною дефініцією феномену України у розрізі європейської культурно-духовної ієрархії являється поняття «межової землі» (терміном активно послуговувався С. Рудницький у ґрунтовній розвідці «Українська справа зі становища політичної географії». Берлін, 1923 р.). Ця її межова сутність залишалася незмінною упродовж багатьох століть, навіть не зважаючи на кардинальний розворот історичної вісі – факт, що став першим каменем у науковій конструкції В. Аллена. Саме через територію сучасної України рухалися культурні впливи (зокрема християнство) від країн Середземноморського Орієнту на Північ до Європи, заселеної тоді «нецивілізованими народами природи» [9, с. 15]. Пізніше через цю територію до внутрішніх земель Московії котилися хвилі вестернізації [8, с. 158].

Залишаючи питання в цілому відкритим, поставимо лише у кінці оповідки слова наших сьгоднішніх співвітчизників: «Замість того, щоб досліджувати власне світовідчуття й світорозуміння, ми переказували чужі праці про чуже світобачення, отже лишалися без душі, інтелекту, ідеалу. З цього – також печальний наслідок: ми постали перед світом не творцями, а лише наслідувачами й компіляторами. А оскільки наше й середньовіччя, і бароко, сентименталізм, романтизм, реалізм, модернізм не були копіями французьких, німецьких, польських, російських

систем, їх же міряли чужими метрами, то вони при штучному зіставленні поставали мало кровними й не ідентичними вершинам» [10, с. 12].

Отже, перманентна локація України на перехресті шляхів між цивілізаційним ядром і периферією давно заклала в основу її буття питання точки відліку на ціннісній шкалі: коли вартість цієї землі видаватиметься вищою? Коли вираховувати її від передових центрів, чи від малорозвинених окраїн?

Список використаних джерел

1. Каутский К. Происхождение христианства / К. Каутский. – М.: Издательство политической литературы, 1990. – 463 с.
2. Липа Ю. Призначення України / Ю. Липа. – Нью-Йорк: Говерла, 1953. – 307 с.
3. William Edward David Allen [Electronic Resource]. – Режим доступу: http://en.wikipedia.org/wiki/William_Edward_David_Allen.
4. Allen W.E.D. The Ukraine. A History [Electronic Resource] / W.E.D.Allen. – Cambridge University Press, 2014. – 404 p. – Режим доступу: <http://books.google.com.ua>.
5. Чорноморська доктрина [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://uk.wikipedia.org/wiki/Чорноморська_доктрина.
6. Heartland [Electronic Resource]. – Режим доступу: <http://en.wikipedia.org/wiki/Heartland>.
7. The Ukraine. A History by W.E.D. Allen [Electronic Resource]. – Режим доступу: http://www.troynovant.com/Franson/Allen_WED/.
8. Тойнбі А. Постигание истории (издательский дом Айрис-Пресс, 2002 г.). [Електронний ресурс] / А. Тойнбі. – режим доступу: http://royallib.com/book/toynbi_arnold/postigenie_istorii.html.
9. Рудницький С. Українська справа зі становища політичної географії / С. Рудницький. – Берлін: Видавництво «Українське слово», 1923. – 288 с.
10. Кононенко П. Український етнос: генеза й перспективи / П. Кононенко, Тарас Кононенко. – Обухів: «ГНІП», 2003. – 519 с.

Виктория Грон

УКРАИНА В ЕВРОПЕЙСКОЙ СИСТЕМЕ СУБОРДИНАЦИИ СОЦИУМОВ СОГЛАСНО КОНЦЕПЦИИ В. Э. Д. АЛЛЕНА

В статье предпринята попытка научного осмысления феномена украинства в контексте проблемы субординации социумов на евразийском пространстве. В качестве отправной точки изысканий избрана концепция британского ученого и политика В. Э. Д. Аллена, изложенная в фундаментальном исследовании «The Ukraine. A History» (1940 г.). На основе сопоставления идей автора с позициями украинских научных деятелей сделан вывод о решающем значении культурно-духовного транзита – от экуменических центров – к периферии через территорию края для формирования Украины – как политической целостности.

Ключевые слова: субординация социумов, цивилизационный подход, экуменические центры, транзитный потенциал, В. Э. Д. Аллен.

Viktoria Hron

UKRAINE IN THE EUROPEAN SYSTEM OF SUBORDINATION OF SOCIETIES ACCORDING TO THE CONCEPT OF W. E. D. ALLEN

The article attempts a scientific understanding of the phenomena of Ukrainians in the context of a problem of subordination of societies in the Eurasian space. A starting points of investigation was the concept of the British scientist and political figure V.E.D. Allen, presented and published in 1940 on the pages of thorough exploration «The Ukraine. A History». On the basis of comparison of the ideas of the author with the position of Ukrainian scientists, especially Yuri Lypa, the conclusion about critical importance of cultural-spiritual transit from Ecumenical centres to the periphery through the territory of the country for the formation of Ukraine as a geopolitical integrity was made. At the same time, the difference between formulation of the problem in the works of Ukrainian and British scientists were shown. In particular, W.E.D. Allen consistently emphasized secondary nature of the agricultural (as well as pastoral) communities of the Northern Black sea region in relation to the ancient states of the Mediterranean. But Ukrainian researches considered the agricultural nature of the proto-Ukrainian cultures to be a sign of settlement and civilization of the higher cost and put them on the same level with the advanced countries of Europe.

Keywords: subordination of societies, civilization approach, Ecumenical centres, transit potential, V. E. D. Allen.